

OBNOVA POVIJESNE URBANE CJELINE VUKOVARA NAKON DOMOVINSKOG RATA

Kritika modela i metodološki aspekti

Zlatko KARAČ, Ariana ŠTULHOFER
Arhitektonski fakultet, Zagreb

UDK: 711.435.025.4(497.5 Vukovar)
72.025.4(497.5 Vukovar)

Pregledni rad

Primljeno: 27. 9. 2007.

Nakon preliminarnih koncepata obnove Vukovara, osmišljenih još za okupacije grada, fizička se rekonstrukcija provodi od proljeća 1998. U proteklih 10 godina pokazale su se mnoge slabosti nedorečenoga, stihijskog modela obnove – od izostanka cjelovitoga urbanističkog prosede (temeljenog, primjerice, na međunarodnim iskustvima velikih obnova nakon Drugoga svjetskog rata), neprovođenja prostornih regulacija, do pogrešno određenih prioriteta i nebrige za kvalitetu radova kao posljedice isključive primjene najnižih natječajnih cijena kod odabira projekatnata i izvođača (stručne reference nisu prihvaćene kao važan kriterij). Zadovoljavajuća razina obnove spomeničkih zgrada ili kvalitetni autorski dometi kod nekih suvremenih interpolacija posljedica su visokih standarda koje je u proceduri obnove postavila Služba zaštite. Restitucija povijesne jezgre Vukovara pokazala se i kao izvanredan konzervatorski poligon za simultanu provjeru raznih metoda obnove: a) klasične konzervatorsko-restauratorske obnove, b) faksimilske obnove, c) obnove suvremenim interpolacijama, d) obnove uz gabaritne i oblikovne korekcije itd. Nasuprot tome, na mjestima srušene ambijentalne ili pučke arhitekture podignuti su nepregledni potezi minorne individualne stambene gradnje (uglavnom ruralne tipologije!), obnovljene po normativu veličine obitelji i socijalnim pravima, a ne po kriteriju urbaniteta i povijesnoga prostornog konteksta.

Ključne riječi: Vukovar, Domovinski rat, urbana obnova, spomenička baština, konzervatorske metode

Zlatko Karač, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Kačićeva 26, 10 000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: zlatko.karac@inet.hr

UVOD

Nakon preliminarnih koncepata obnove Vukovara (posebice njegove povijesne jezgre), koji su bili osmišljeni još dok je grad bio pod okupacijom, fizička se rekonstrukcija provodi od proljeća 1998.¹ U proteklih deset godina pokazale su se mnoge slabosti nedorečenoga modela obnove – od izostanka cjelovitoga urbanističkog prosedea (temeljenog, primjerice, na međunarodnim iskustvima velikih obnova nakon Drugoga svjetskog rata), neprovođenja prostornih regulacija, do pogrešno određenih prioriteta i nebrige za kvalitetu radova kao posljedice isključive primjene najnižih cijena, bez uvjetovanih stručnih referenci kod odabira projekatana i izvođača.

Izabrati ili prilagoditi model obnove iz "kataloga" međunarodno relevantnih primjera (od "faksimilirane" Varšave, do suvremene avangardne slike Berlina ili prezentiranih ruševina Hirošime ...) činilo se logičnim stručnim stavom po kojemu je trebalo dosljedno postupati, držeći se visokih kriterija i međunarodnih iskustava. Nažalost, gledajući cjelinu grada danas, rezultati uglavnom nisu dobri i doimaju se više kao rezultat stihije s brojnim *ad hoc* donesenim odlukama što su dolazile s (ne)stručne razine odlučivanja negoli kao posljedica promišljenoga konzervatorsko-urbanističkog koncepta.

U tome su, začudo, uza sve poteškoće o kojima će biti riječi, najvrjedniji primjeri spomeničke baštine još i najbolje prošli te mogu biti na ponos našoj konzervatorskoj službi. Međutim, ostali dijelovi gradskoga tkiva koji ulaze u segment "obične" urbane rekonstrukcije (obiteljske kuće i stambene zgrade, nova arhitektura, javni prostori, ambijentalni sklopovi ...) daleko su ispod razine obnove, primjerice, jednoga Zadra, koji je u mnogo težim uvjetima nakon Drugoga svjetskog rata obnovljen s jasnim stavom, na temelju besprijekorno provedenoga urbanističko-arhitektonskog natječaja te s autorskim potpisom ponajboljih onodobnih korifeja arhitektonske struke, poput B. Milića, B. Rašice, A. Albinija, M. Kauzlarića, N. Šegvića ... (Arbutina, 2002.). Istaknimo i obnovu Skopja nakon velikoga potresa 1963., koja se temeljila na rješenjima međunarodnoga urbanističkog natječaja, s prvonagrađenim radom znamenitoga japanskog arhitekta Kenza Tangea!

Vukovar, nažalost, takvu priliku nije dobio pa u slici grada danas prevladava dojam ispodprosječnosti i improvizirane obnove bez kreativne ambicije.

FINANCIJSKI OKVIRI OBNOVE

Sredstva za obnovu Vukovara u pripremnoj su fazi, još prije povratka u grad 1997., uglavnom osiguravana prigodnim političkim akcijama i manifestnim donacijskim odlukama. Među njima svakako je najveću političku težinu imao dolazak *Vlaka*

mira u Vukovar, 8. lipnja 1997., kada je uz državno vodstvo i brojne uglednike iz javnoga života i gospodarstva predsjednik Tuđman svim hrvatskim županijama i Gradu Zagrebu uputio "ponudu koju nije moguće odbiti" – da svojim sredstvima u Vukovaru obnove po jedan kapitalni javni objekt, a i drugi su donatori, posebice veće tvrtke, pozvani da učine isto (Brozović, 1997., 2; P. B., 1997., 2; Pepić, 1997., 11; Filipović, 1998., 1; Butigan, 1998., 14; Kusin, 1998.).

U aranžmanu Ministarstva razvitka i obnove za nekoliko je dana *ad hoc*, bez savjetovanja sa strukom, pa čak i bez konzultacija s gradskom upravom, izrađen katalog donacijskih građevina (naravno s više potpuno promašenih "prioriteta") te s okvirnom i, kako će se doskora pokazati, potpuno netočnom procjenom troškova obnove.² U skladu s tako utvrđenim "cjepnikom" i gospodarskom snagom svake pojedine županije, Ministarstvo je donatorima podijelilo objekte, s ugovornom klauzulom da će se u slučaju nedostatnih županijskih sredstava razlika donacije i stvarnih troškova obnove pokriti sredstvima iz državnog proračuna.

Među hrvatskim županijama 10 ih je za obnovu dobilo povijesne spomeničke građevine,³ a 11 suvremene, utilitarne (Predrijevac i sur., 2001., 131-133). Ne ulazeći u potpunu specifikaciju realiziranih vrijednosti ugovorenih županijskih donacija, spomenut ćemo, zbog ilustracije cijeloga "modela" financiranja, samo neke vrijednosti. Kod povijesnih građevina preuzetu su donacijsku obvezu potpuno ispunile samo tri županije – Splitsko-dalmatinska, Vukovarsko-srijemska i Grad Zagreb – dok su ostale u različitim rasponima uspjele pokriti tek dio troškova (Dubrovačko-neretvanska, primjerice, samo 8,3% od ugovorene donacije!). U apsolutnim iznosima najviše je sudjelovao Grad Zagreb (15 milijuna kuna), a najmanje ponovno Dubrovačko-neretvanska županija (250 tisuća kuna). O već spomenutoj lošoj aproksimaciji kod izračuna troškova obnove slikovito govori primjer vile Knoll (zgrada uprave Bolnice), za koju je Sisačko-moslavačkoj županiji utvrđena donacijska obveza od 2,5 milijuna kuna, a obnova je u konačnici iznosila gotovo peterostruko više – čak 11,7 milijuna kuna – a županija je od toga iznosa uplatila skromnih 625 tisuća (tek 5,34% stvarnoga troška obnove)!

Ne umanjujući pomoć županija, činjenica je da je ovaj model financiranja ipak imao više simboličnu i političku važnost, ocrtavajući u trenutku reintegracije zajedništvo svih hrvatskih krajeva na obnovi Vukovara, dok je mnogo manja stvarna ekonomsko-financijska rezultanta takvih donacija (Božić, 2006., 52-53).

Drugu neveliku grupu donatora činile su uspješne hrvatske tvrtke,⁴ poneka paradržavna institucija,⁵ političke stranke sa svojim inozemnim podružnicama,⁶ udruge,⁷ u jednom slu-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 149-170

KARAČ, Z.,
ŠTULHOFER, A.:
OBNOVA POVIJESNE...

čaju znanstvena ustanova – HAZU⁸ (Karač, Horvat, 1998.) – te nekoliko pojedinaca.⁹

U vrijeme kada je obnova u Vukovaru već bila počela, u jesen 1998. organizirana je međunarodna donatorska konferencija, koja nije donijela nove izvore financiranja za obnovu spomeničkoga fonda i povijesne jezgre, no razne međunarodne asocijacije (Europska unija, danska vlada, crkveni karitativni fondovi i sl.) osigurali su znatna sredstva za obnovu stambenoga fonda, luke i nekih dijelova gospodarstva.

Kasnijih godina, uza sveprisutno Ministarstvo razvitka i obnove, u obnovu Vukovara ulagala su i pojedina resorna ministarstva – npr. Ministarstvo kulture (program obnove spomeničkih objekata), Ministarstvo pravosuđa (palača Suda), Ministarstvo zdravstva (Bolnica), Ministarstvo financija (zgrada Porezne uprave), Ministarstvo znanosti (zgrada Veleučilišta) itd. – no to je već sastavni dio redovitih godišnjih programa kakvi se provode i u drugim hrvatskim gradovima, pa stoga ovi oblici financiranja ne ulaze u poseban *curriculum* ratne obnove Vukovara.

Od aktivnosti koje su se proteklih godina poduzimale na pronalaženju sredstava za financiranje obnove spomenika važan je međunarodni iskorak učinjen 1999. uvrštenjem povijesne jezgre Vukovara u katalog 100 najugroženijih spomeničkih lokaliteta na svijetu fonda World Monuments Watch (Pofuk, 1999., 13; Zanić Nardini, 1999., 3). Komplementarne akcije provodi i International Trust for Croatian Monuments.¹⁰

Do sada najveći iznos međunarodne pomoći namijenjene obnovi vukovarske baštine posebnim je kreditom 2005. osigurala Razvojna banka Vijeća Europe (Council of Europe Development Bank, CEB) u okviru projekta "Istraživanje, obnova i revitalizacija kulturne baštine "Ilok – Vukovar – Vučedol", gdje je za obnovu kompleksa dvorca Eltz osigurano 103,8 milijuna kuna, a za obnovu barokne jezgre 31,6 milijuna kuna (Zakon o ..., 2005., 581-619).

ORGANIZACIJA OBNOVE

Fizička rekonstrukcija grada, kako je spomenuto, provodi se u projektnom dijelu od proljeća 1998., a gradilišta su ustrojena nakon 27. srpnja iste godine, kada su potpisani ugovori s izvođačima (Nadilo, 1999., 361-366; Predrijevac i sur., 2001., 134). Sve aktivnosti uglavnom su koordinirane u Ministarstvu razvitka i obnove (MRO),¹¹ pri čemu je utjecaj Službe zaštite spomenika na aktivnostima unutar povijesne urbane cjeline, unatoč agilnoj Konzervatorskoj komisiji za Vukovar, bio vrlo ograničen i sveden na praćenje, a ne na vođenje obnove spomeničkih građevina. Naime, sve natječaje i ugovaranja usluga i radova s projektantima i izvođačima angažiranimi na

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 149-170

KARAČ, Z.,
ŠTULHOFER, A.:
OBNOVA POVIJESNE...

obnovi provodio je MRO (bez sudjelovanja predstavnika Službe zaštite), a glavni *consulting* ("krovni nadzor") na terenu obavljao je u ime Ministarstva Hrvatski institut za mostove i konstrukcije (HIMK).¹²

Konzervatorski odjel iz Osijeka ustrojio je u Vukovaru izdvojeni terenski ured (Uršić, 2001., 126), koji djeluje do danas, odnedavno kao samostalni Konzervatorski odjel u Vukovaru. Zbog opsega i složenosti poslova na rekonstrukciji baštine 1999. godine osnovana je i Stručna grupa za obnovu spomenika kulture na području Vukovara,¹³ koja je osim ekspertnih revizija projektne dokumentacije, direktivnim nadzorom i praćenjem istražnih radova bila stalno prisutna i na terenu (Predrijevac i sur., 2001., 131).

U sklopu županijskih službi prvih je godina djelovao Odjel za obnovu (više ne postoji kao samostalno tijelo), uglavnom obavljajući administrativni dio poslova oko prava na obnovu i izdavanja rješenja, a pri Gradskom poglavarstvu dio poslova na obnovi vodio je Odjel za komunalno gospodarstvo i uređenje grada (gradska infrastruktura, javni prostori, planska dokumentacija). Kao pomoć gradskim službama osnovan je 1998. Savjet za prostorno uređenje grada, a kao "hibridno" konzultativno tijelo Grada i MRO osnovan je i Savjet za obnovu grada (danas više ne djeluje).

Nažalost, ta raznorodna tijela, često pomiješanih i preklapljenih ingerencija, nikada nisu održala ni jedan zajednički sastanak, niti je postojao ikakav zajednički usuglašeni stav o provedbi obnove Vukovara. To je, međutim, bila tipična i ni po čemu posebna situacija poratnoga kaosa, poznata i na drugim oslobođenim područjima, no Vukovar ipak prednjači "produženim" trajanjem takva izvanrednoga stanja, koje se tek u zadnje vrijeme pomalo konsolidira.

POSTUPAK I METODE OBNOVE

Prigodom radova na povijesno vrijednim objektima konzervatorska je služba ipak uspjela nametnuti visoku razinu procedure obnove (Uršić, 2001., 125-126; Predrijevac i sur., 2001., 131-135; Filipović i sur., 2000.), koja je kod svih važnijih spomeničkih građevina podrazumijevala:

– *deminiranje, raščišćavanje i po potrebi interventnu privremenu zaštitu*

– *detaljno arhitektonsko snimanje postojećega stanja* kao podloge za provođenje istražnih radova i izradbu projektne dokumentacije (uglavnom u realizaciji Zavoda za graditeljsko nasljeđe Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu)¹⁴

– *konzervatorsko–restauratorske istražne radove*, posebice sondiranje građevnih struktura s identifikacijom razvojnih faza zgrade, zazida, bojenih slojeva i sl. te odgovarajuća arhivsko-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 149-170

KARAČ, Z.,
ŠTULHOFER, A.:
OBNOVA POVIJESNE...

-dokumentacijska istraživanja (sve u realizaciji Hrvatskoga restauratorskog zavoda)¹⁵

– *definiranje posebnih konzervatorskih uvjeta*, sukladno rezultatima istražnih radova i izabranoj prezentacijskoj fazi (predlaže ih Konzervatorska komisija Ministarstva kulture, a izdaje Konzervatorski odjel u Osijeku)¹⁶

– *izradbu projekta*, uz stalno konzultativno praćenje od Konzervatorske komisije, s neposrednom razradbom povijesnih detalja koje "obični" projektanti nisu znali riješiti¹⁷

– *reviziju projekata*, u postupku izdavanja građevinske dozvole (provodi ih Konzervatorska komisija)¹⁸

– *izvedbu građevinskih radova*, uz izravan konzervatorski nadzor, koji je u pravilu uključivao i restauratorsku "poduku" kod gotovo svih iole zahtjevnijih elemenata arhitektonske plastike, pripreme fasadnih površina i obojenja.¹⁹

Restitucija povijesne jezgre Vukovara pokazala se i kao izvanredan konzervatorski poligon za simultanu provjeru raznih modela obnove pojedinačnih građevina, ali i cijelih uličnih poteza. Uz brojne posebnosti koje se kod gotovo svake građevine rješavaju kao izdvojeni problemi, na obnovi povijesne jezgre Vukovara primijenjena su četiri temeljna oblika obnove (Karač, Ukrainčik, 2001., 129-130), koja ćemo u nastavku posebno predstaviti.

Konzervatorsko–restauratorska obnova spomeničkih građevina *in situ*

Ova se "klasična" metoda primjenjuje kod najvećega broja povijesnih zgrada (uglavnom za objekte I. – IV. kategorije ratne štete) kod kojih stupanj oštećenja omogućuje zadržavanje izvorne strukture građevine, uz odgovarajući rekonstrukcijski postupak. Zbog ranijih degradacija koje su se uslijed neodgovarajućih zahvata na nekim spomenicima dogodile već prije Domovinskog rata, obnovi se pristupa *rehabilitacijski*, tako da se u pravilu ne obnavlja zadnje prijeratno stanje zgrade, nego se u obnovi izvode korekcije s povratom u izvornu, odnosno valorizacijski relevantnu, povijesnu fazu (npr. izvode se gabaritne promjene s uklanjanjem recentnih dogradnji, preoblikovanjem devastiranih fasada, posebice prizemnih zona s izlozima i sl.).

Faksimilska obnova

Među najzahtjevnije (a konzervatorski ponekad dvojbene) metode obnove spomenika svakako ulazi faksimilna rekonstrukcija potpuno srušenih građevina (VI. kategorija oštećenja). Pri odlučivanju o faksimilnoj obnovi pokazalo se da je u Vukovaru poseban problem prethodna slaba dokumentiranost povijesnih zgrada (ako i postoji prijeratna snimka, uglavnom nedostaju detalji), pa je trebalo primjenjivati složene metode digitalne i fotogrametrijske rekonstrukcije.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 149-170

KARAČ, Z.,
ŠTULHOFER, A.:
OBNOVA POVIJESNE...

Potpunost faksimila *a priori* su investitori/korisnici ograničavali zahtjevima novih namjena, zbog kojih su u flocrtnoj organizaciji unutarnjega prostora redovito prihvaćana znatna odstupanja i prilagodbe. Vrlo često utjecaj na nemogućnost doslovnoga ponavljanja građevine imala je obveza primjene suvremenih tehničkih propisa gdje se faksimil smatra novogradnjom, s uvjetovanim drugačijim elementima konstrukcijskoga sklopa uz primjenu sigurnijih novih materijala (vatrootpornost, otpornost na potres, sanitarno-higijenska normiranost i dr.). Stoga je faksimilna obnova u Vukovaru, uzimajući u obzir i podijeljenost mišljenja u dijelu konzervatorske službe o njezinoj opravdanosti, primijenjena vrlo selektivno, gotovo kao iznimka, i to za samo nekoliko potpuno srušenih osobito važnih zgrada prema sljedećim kriterijima izbora:

– *posebno vrijedne povijesne zgrade* (prema takvu vrednovanju obnovljena je barokna kuća Poić kod "Bečarskog križa", kao najstarija i oblikovno najzanimljivija građanska kuća iz 18. stoljeća u Vukovaru)

– *urbanistički eksponirane zgrade*, npr. uglovnice na gradskim trgovima ili markantne zgrade u uličnom nizu koje su reporni objekti za formiranje širih poteza budućih okolnih novogradnji (tako je obnovljena zgrada "Croatia osiguranja", zatim ambijentalna prizemnica Garvanović, koja je sastavni dio urbanističke obnove trga kod "Bečarskog križa", a u pripremi je obnova secesijske uglovnice negdašnje banke)

– *simbolički vrijedne zgrade* koje su spomenici identiteta grada, pa je njihovo vraćanje u vizuru ulice važno zbog prepoznavanja negdašnje gradske slike (npr. kuća Radivojević uz most na Vuki).

Obnova suvremenim interpolacijama

Ova se metoda primjenjuje (kao i faksimil) za rekonstrukciju/ponovnu izgradnju potpuno srušenih dijelova gradske jezgre, ali samo ondje gdje raniji objekti nisu činili pojedinačne vrijednosti u prostoru, pa ih nije bilo opravdano vraćati, ili kada nije bilo kvalitetne dokumentacije za obnovu srušene povijesne zgrade. Kod svih suvremenih interpolacija u povijesnoj jezgri Vukovara konzervatorski je uvjetovano zadržavanje:

– *povijesnoga koridora ulice* (geometrije, nivelete, širine)

– *povijesne parcelacije* (s ciljem očuvanja mjerila i ritma uličnoga poteza, kako bi se onemogućilo spajanje više susjednih parcela u jednu veću)

– *povijesne regulacijske i građevinske linije*

– *katnosti*, odnosno referentnih visina vijenca, strehe i sljemeni (određuje se lokalno prema dominantnim elevacijama u svakom pojedinom bloku ili uličnom potezu prije rušenja)

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 149-170

KARAČ, Z.,
ŠTULHOFER, A.:
OBNOVA POVIJESNE...

– *povijesne ili tradicijske namjene* gdje je to moguće, no ovaj kriterij zbog novih funkcija u praksi gotovo da i nije bio primjenjiv.

Oblikovanjem se ni u jednom slučaju suvremene interpolacije nije oponašala okolna povijesna arhitektura, izričito se izbjegavao mimikrijski i pseudostilski pristup (neuspjelih pokušaja te vrste bilo je u Vukovaru podosta) te se zahtijevala uočljiva razlika između autentičnih povijesnih zgrada i novih interpolacija, kod kojih se poticala autorska kvaliteta intervencije.

U tom segmentu obnove vrijedno je istaknuti stambeno-poslovnu zgradu "Blok 21 A" za stradalnike Domovinskog rata (zbog dominantne boje fasadnoga stakla i stanarske populacije lokalno je nazvana "crna udovica") arhitekata Vinka Penezića i Krešimira Rogine, koja je nagrađena godišnjom nagradom "Vladimir Nazor" kao najbolje arhitektonsko djelo u Hrvatskoj za 2002. godinu (Ceranac i sur., 2000., 27-28; Körbler, 2002., 32-43; Galović, 2002., 40-41; Paić, 2002., 40-41; Premerl, 2002., 20-21; Penezić, Rogina, 2004., 14-17; Premerl, 2005., 72-77).

Primjernu razinu kvalitete pokazuje potez stambeno-poslovnih interpolacija u Frankopanskoj ulici (arh. Dina Zlatić Plećaš), a u toj bi ulici uskoro trebala početi i realizacija nekoliko zgrada iz istoga programa na prostoru potpuno razorenoga središnjega gradskog bloka, koje je s estetiziranom, vrlo suvremenom likovnošću projektirao mladi zagrebački arhitekt Marko Piljek (Ceranac i sur., 2000., 29-31).

Ministarstvo razvitka i obnove za neke je lokacije u povijesnoj jezgri Vukovara provelo i anketne pozivne natječaje, npr. za zonu oko "Bečarskog križa" i za Blok 12 pokraj "Hotela Dunav" (Ceranac i sur., 2000., 28-29; *Čovjek i prostor*, 2002.b, 41), no s manjkavom procedurom pripreme i "vlastitim" žiriranjem mimo strukovnih udruga, pa u konačnici nije bilo prihvatljiva rješenja koje bi se moglo realizirati.

Primjer decentna uklapanja nove arhitekture u povijesni sklop neposredno uz palaču Kotarske oblasti upravna je zgrada Centra socijalne skrbi (oblikovanje pročelja arh. Ljubomir Mišćević).²⁰

Nažalost, zasigurno najbolje osmišljeni suvremeni prinos obnovi Vukovara – Pastoralni centar arh. Nenada Fabijanića, smješten uz barokni franjevački samostan – ostao je, zbog svoje koncepcijske i likovne avangardnosti, samo u projektu (sudbina mnogih velikih djela!), a umjesto njega realizirana je franjevačkoj zajednici "prihvatljivija", no posve obična arhitektura, koja kao interpolacija nije dosegla vrijednosnu razinu i kvalitetu konzervatorske obnove spomeničkoga sklopa unutar kojega se nalazi (*Čovjek i prostor*, 2002.a, 61).²¹ Ipak,

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 149-170

KARAČ, Z.,
ŠTULHOFER, A.:
OBNOVA POVIJESNE...

Fabijanić je u Vukovaru realizirao profinjeno estetizirani interijer reprezentativnih prostora palače Županije srijemske, no nažalost ni to ne potpuno.

Kao potpuna suprotnost visokoj razini oblikovanja spomenutih primjera novih višestambenih, poslovnih i javnih zgrada, u okviru programa obnove obiteljskih kuća (Ceranac i sur., 2000., 31-32) ističu se na mjestima srušene ambijentalne ili pučke arhitekture u rubnim i kontaktnim dijelovima povijesne jezgre, nepregledni potezi bezlične nove individualne gradnje sitnoga i neurbanog mjerila, često posve ruralne tipologije.²² Ilustrativan je primjer stambene zone Mitnice, o kojoj su prethodno bila publicirana i metodološka razmišljanja o mogućnostima obnove (Marić i sur., 1996., 647-653). U primijenjenoj metodologiji postupanja nadležne uprave Ministarstva razvitka i obnove rezultat i nije mogao biti bolji (ako se masovnost ne uzme kao mjerilo vrednovanja), jer se za te objekte zbog ubrzavanja procedure uopće nije izrađivala regularna projektna dokumentacija. Te su kuće, naime, bile izuzete iz postupka izdavanja građevne dozvole (!) ako im se gabarit ne povećava u odnosu na prijeratni²³ i realizirane su tek s formalnom *Uputom za obnovu*, koja je u naravi, zapravo, eufemizam za jednostavnu skicu i tipski troškovnik, često izrađen od samog izvođača radova, u najboljem slučaju gradilišnog poslovođe ili tehničara. Pogubne posljedice ovoga segmenta obnove za kvalitetu i urbani identitet Vukovara nepopravljivo se manifestiraju u "domeni velikih brojeva", koji u naravi znače nekoliko tisuća takvih objekata, i kvantitativni udio od 70-80% u ukupnoj strukturi grada zahvaćenoj obnovom. Stoga dojam ispodprosječnosti neće moći bitno popraviti ni uzorno obnovljeni pojedinačni spomenici, ni poneka izvrsna interpolacija, barem kada je riječ o povijesnoj jezgri Vukovara.

U skupini suvremenih intervencija na javnim prostorima, uz poneki dobar akcent poput spomenika "Kućice" postavljenog na zelenoj površini uz parkiralište (!) "Hotela Dunav" (Sančević i sur., 2000., 549-554), kao poseban se problem javljaju "donacije koje nije moguće odbiti" i koje ne podliježu nikakvom prethodnom vrednovanju, selekciji, usklađivanju ... To se prije svega odnosi na razna prigodna spomen-obilježja koja netko daruje Vukovaru, a koja u najmanju ruku ne pokazuju ni dostatnu razinu dobra ukusa (križ branitelja na ušću Vuke), ni prostudirane prostorne i simbolične odnose prilikom odabira mjesta postave (npr. neprimjerena mjerila i razine značenja susjednih spomenika Marku Maruliću i Franji Tuđmanu na glavnom trgu). O bizarnoj razini ideja "donatora" slikovito govori primjer ponuđene (i prihvaćene) donacije uređenja glavnoga parka na Sajmištu, uz nametnuti u-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 149-170

KARAČ, Z.,
ŠTULHOFER, A.:
OBNOVA POVIJESNE...

vjet da se matrica inače povijesnoga perivoja izvede u obliku znaka jedne automobilske marke (realizirano!).

Nedavno je dovršena i I. faza uređenja glavnoga gradskog trga ispred zgrade Poglavarstva (Orešić, 2003., 16; Lovrić, 2004.a, 10; Nadilo, 2005., 713-715), dakako prema darovanom idejnom rješenju (ali i plaćenju ostaloj projektnoj dokumentaciji),²⁴ pri čemu se u realizaciji za nekoliko milijuna kuna dobio jedva prosječan javni prostor, s izgubljenom prilikom da u doglednoj budućnosti bude bolji (npr. da uz istu cijenu bude kreativno osmišljen na javnome urbanističkom natječaju).

Obnova uz gabaritne ili oblikovne korekcije

Ova se metoda primjenjuje na neuklopljene suvremene građevine ili na ranije neprimjerene intervencije koje su degradirale povijesno središte grada. U svim slučajevima to je, zapravo, "rehabilitacijski" postupak obnove.

Tako je prigodom obnove zgrade nekadašnje "Vukovarske banke" (danas Gradsko poglavarstvo) u dijelu pročelja prema glavnoj ulici volumen snižen za jedan kat i usklađen s visinom susjednih povijesnih građevina. Ista je zgrada, od koje je bio ostao samo betonski kostur, u recentnoj obnovi oblikovno "pročišćena" i uspješno redizajnirana, pa je njezin neuklopljen i u svemu prevelik gabarit dematerijaliziran refleksnom staklenom opnom. Zanimljivo je da je projekt preoblikovanja, poštujući konzervatorske uvjete, izradio isti arhitekt, Ivan Mikić, koji je 1972. tu zgradu realizirao i u izvornoj (tada ne tako uspješnoj) arhitektonskoj inačici, stvarajući pri obnovi vlastita djela kreativno vrijedan sloj nove suvremene arhitekture.

Sličan primjer poštivanja autorskoga prosedea konzervatorska je služba provela prilikom obnove robne kuće "Velepromet" (smještene u najužoj povijesnoj jezgri), gdje su umjesto novih projekata za obnovu poslužili izvorni arhivski nacrti arh. Aleksandra Dragomanovića iz 1967. godine. Treba naglasiti da su tek u ovoj obnovi pročelja prvi put izvedena potpuno prema autorovoj zamisli, dok je u zatečenoj prijeratnoj realizaciji izvođač bio proveo znatna oblikovna odstupanja i promjene u izboru materijala.

Za neke su povijesne građevine predviđene korekcije u elevacijama, odnosno uklanjanje neprimjereno dograđenih katnih etaža (primjerice na palači Tomašević), zatim uklanjanje recentnih tlocrtnih prigradnji (što je uspješno izvedeno na vili Knoll) ili pak korekcije zatečene geometrije krovništa, kao na palači Županije, gdje je restituirano mansardno krovnište prema izvornom projektu iz 1773. godine (Cvitanović, 1998., 109-120).²⁵

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 149-170

KARAČ, Z.,
ŠTULHOFER, A.:
OBNOVA POVIJESNE...

Ipak, najveći broj oblikovnih korekcija provodi se na prizemnim zonama povijesnih zgrada, gdje su recentni aluminijski izlozi (najčešće iz 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća) bitno degradirali izvornu arhitektoniku pročelja. Vraćanje povijesnih drvenih "izloga-kutija" provedeno je na nekoliko reprezentativnih zgrada u glavnoj ulici, poput kuća Tachtler, Puches, Stanić, Garvanović itd.

Nažalost, najzahtjevnije urbanističkim planom predviđene gabaritne korekcije objekata neprimjerena mjerila (npr. voluminozna robna kuća "Nama") ili prenamješeno visokih katnosti (neboderi uz dvorac Eltz) neće se moći provesti zbog visoke cijene i čvrstoće armiranobetonske konstrukcije. To više začuđuju recentni projekti dogradnji postojećih građevina, koji su posve neosjetljivi na povijesni kontekst i prijete ponavljanjem loših iskustava iz prethodnih desetljeća (npr. v. 16. slavonski bijenale, 1998., 88).

AKTUALNI PROBLEMI OBNOVE – KRITIČKI DISKURS

Ako zanemarimo opisane *konceptijske probleme* obnove koji su proizašli iz nepostojanja cjelovita modela rekonstrukcije grada, zanimljivo je vidjeti koji se *konkretni problemi* dnevno susreću "na terenu".

Kao tipične pojavnosti izdvajaju se sljedeće situacije:

– loši i neiskusni projektanti "opće prakse", među kojima mnogi nikada nisu radili na spomeničkim objektima,²⁶ a posao su dobili kao najjeftiniji ponuđači na natječaju u kojemu stručne reference prethodnog rada na spomenicima nisu postojale kao uvjet ili nisu mogle biti odlučujući kriterij odabira, sukladno famoznom Zakonu o nabavi roba i usluga (Uršić, 2001., 126)

– na isti način izabirani su i najjeftiniji izvođači, uglavnom s nedovoljno kvalificiranom radnom snagom i ponudnim ugradbenim materijalima najniže kvalitete (o nekim eklatantnim primjerima²⁷ kritički je pisao Maroević, 1998.a, 16; Maroević, 1998.b, 3; Maroević, 2000., 66-70); poseban je slučaj ugovaranje poslova s naizgled "ozbiljnim" referentnim građevinskim tvrtkama, koje bi potom stvarnu realizaciju gradnje (dakako uz proviziju i samo "papirnato" pokrivanje) prepustale *ad hoc* osnovanim lokalnim obrtničkim zadrugama s "crnom" radnom snagom bez ikakva iskustva, alata i, konačno, bez odgovornosti; to je rezultiralo uglavnom lošom kvalitetom izvedenih radova s brojnim popravcima i kašnjenjima uz, dakako, u konačnici osjetno povećane cijene.

– neriješeni vlasnički odnosi, zbog kojih mnogi objekti u najužoj povijesnoj jezgri i danas stoje u ruševinama; bez suglasnosti vlasnika ne može se, naime, ishoditi ni lokacijska ni

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 149-170

KARAČ, Z.,
ŠTULHOFER, A.:
OBNOVA POVIJESNE...

građevinska dozvola, ni izvođenje radova, a mnogi su vlasnici nepoznati (dijelom uništena gruntnica, neprovedive ostavinske rasprave), nedostupni (npr. izbjegli u Srbiju, poput vlasnika dviju baroknih katnica Bingulac), poginuli ili nestali, ili je viševlasnička struktura tako složena da onemogućuje početak obnove (primjerice na malenoj baroknoj katnici Ensminger uknjiženo je više od 20 uglavnom nedostupnih vlasnika s Kosova); u samom središtu Vukovara provedene su i neke vrlo skupe uspješne obnove spomeničkih građevina, koje nakon dovršetka radova već godinama stoje prazne zbog "u pravom trenutku" pokrenutih postupaka denacionalizacije (takav je primjer palača Kirchbaum-Schwartz, obnovu koje je za potrebe gradske ljekarne darovala "Pliva", a povrat vlasništva od trenutka kada su radovi bili dovršeni /sic!/ potražuje Srpska pravoslavna opština)

– velik broj oštećenih privatnih zgrada ambijentalne, ali i spomeničke vrijednosti u povijesnoj jezgri Vukovara, ako nema javnu namjenu, nije obuhvaćen programom donacijske obnove (koja je za sada jedina dala dobre rezultate), nego čeka obnovu po socijalnom stambenom kriteriju "povratnika"; taj program obnove obiteljskih kuća kao kriterij poznaje isključivo normativu veličine obitelji (35+10... m²/osobi), a ne važnost urbaniteta i povijesnoga prostornog konteksta u kojemu se zgrada nalazi (Ceranac i sur., 2000., 21-35; Karač, Ukrainčik, 2001., 129; Butigan, Obrenović, 2006., 76-77); o pogubnosti toga kriterija svjedoče nepregledni potezi nove minorne stambene gradnje (često ruralne tipologije!). Ako je u obnovi i zadržana povijesna kuća, događaju se apsurdne situacije, u kojima, primjerice, najvrjednije barokne kuće, poput faksimilirane kuće Poić, ostaju bez prava na obnovu pročelja jer su vlasnici "obični građani" (Kraljić, 2002., 8), dok po svemu ispodprosječne novogradnje u susjedstvu dobivaju i uređena pročelja (ako je vlasnik HRVI ili mu "pravo na pročelje" pripada po nekoj od kategorija stradalnika Domovinskog rata); tek je iznimno konzervatorska služba mimo socijalnih kriterija za neke osobito vrijedne objekte uspjela nametnuti provedbu cjelovite obnove i u gabaritu i u detaljima (npr. faksimilirana kasnosecesijska vila Pifat)

– nedostatna financijska sredstva i neispunjavanje preuzetih obveza donatora zbog kojih poslovi na obnovi traju (ili stoje) godinama; simptomatični su primjeri vile Knoll (uprava Bolnice), za koju je od preuzete donacijske obveze od 2,5 milijuna kuna Sisačko-moslavačka županija uplatila samo 625 000, a obnova je u konačnici stajala 11,7 milijuna kuna; za obnovu kuće Hadžić (dječji dispanzer) Ličko-senjska županija također je preuzela obvezu donacije od 2,5 milijuna kuna, uplati-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 149-170

KARAČ, Z.,
ŠTULHOFER, A.:
OBNOVA POVIJESNE...

la je 500 000, a radovi su iznosili 4,2 milijuna kuna; Međimurska je županija za obnovu secesijske "Mađarske škole" (danas Policijska uprava) trebala darovati 7 milijuna kuna, uplatila je 2, a ukupni su radovi stajali 10,6 milijuna ... (Božić, 2006., 52-53). Sve te neplanirane deficite u donacijskim programima u konačnici je pokrivalo Ministarstvo razvitka i obnove iz državnoga proračuna, pa je zapravo razumljivo višegodišnje kašnjenje na mnogim objektima funkcionalno važnima za grad, ali i za sliku njegove obnove (Đermadi, Vrdoljak, 2002., 8). U slučaju obnove vukovarskoga vodotornja Zadarska je županija zbog kašnjenja obnove čak potraživala povrat svojih donacijskih sredstava (Glibušić, 2001., 6).

ZAKLJUČNO

Što reći na kraju? S ponosom i očekivanim entuzijazmom nakon *povratka* u grad, možda se 1998. u obnovu Vukovara pošlo preneglo i nedovoljno strpljivo. Preskočeno je pedantno "snimanje" stvarnoga zatečenog stanja, koje je, naravno, bilo bitno drugačije od pripremljenih kabinetskih projekcija. Izostala je ozbiljna analiza *in situ*, pa potom i odabir i odluka o cjelovitom modelu obnove, o metodama koje bi za naše mogućnosti bile najbolje i, što je najvažnije – izostao je realan terminski plan u kojemu imperativ ne bi bio *koliko* i *kada*, nego *kako* ... Odmah se, gotovo udarnički, krenulo u "realizaciju", a problemi su, koliko su to "strukture" dopustile, rješavani u hodu ili su ponegdje oportuno preskočeni. O mnogim stvarima nije odlučivala struka nego politika. Istini za volju, obnova Vukovara, osobito njegove povijesne jezgre, provedena je djelotvorno i u relativno kratkom roku, ako učinjeno vrednujemo socijalnim kriterijima brzoga i masovnoga povratka, pa je Vukovar danas ipak *živi grad*. Na pojedinačne primjere obnove kapitalnih spomenika možemo se osvrnuti s ponosom, ali cjelina povijesnoga dijela grada u svojoj je slici morala biti mnogo bolja.

I kao što je Vukovar u vrijeme agresije 1991. bio simbol hrabrosti i hrvatskoga otpora u borbi za neovisnost (Rogić, 1993., 501-519) – tako je ovaj grad, a osobito njegov baštinski sloj, u svemu trebao biti neupitna paradigma hrvatske obnove. Rekonstrukcija Vukovara nije kušnja samo za struku. Pitanje je to nacionalnoga ponosa, ali i simbolična gesta koja bi na vidljiv način trebala poništiti barem zločin kulturocida. Možda još nije kasno da u tom smjeru učinimo nekoliko dobrih koraka – da umanjimo nelagodu pred inozemnom stručnom javnosti, koja našu obnovu zadnjih godina pozorno prati, i, još važnije, da nešto od izgubljene ljepote negdašnjega Vukovara možemo ostaviti potomcima onih koji su pali za ovaj grad!

PRILOG

➡ SLIKA 1
Vukovar, barokna
zgrada Galerije
Bauer: obnova kon-
zervatorsko-restau-
ratorskim metodama
[foto: Z. Karač, 2007.]

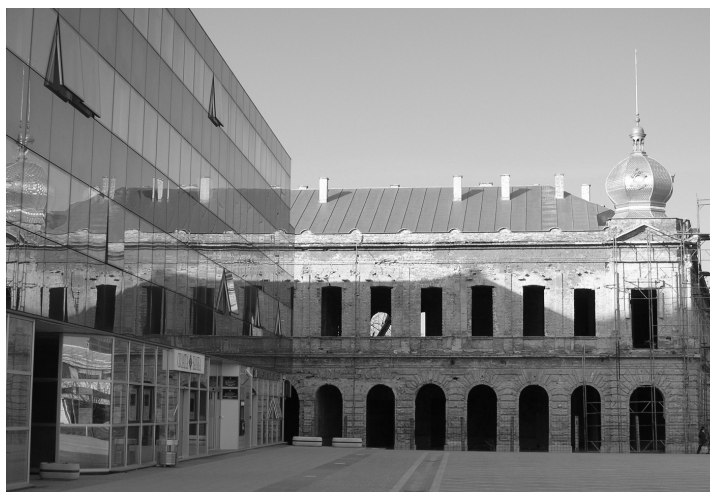
➡ SLIKA 2
Vukovar, zgrada
"Croatia osiguranja":
obnova metodom
faksimila
[foto: Z. Karač, 2007.]

➡ SLIKA 3
Vukovar, stambeno-
poslovne zgrade u
Frankopanskoj ulici:
obnova metodom
suвременe
interpolacije
[foto: Z. Karač, 2007.]

➔ SLIKA 4
Vukovar, zgrada
Gradskoga poglavars-
tva (lijevo): obnova
suvremene arhitekture
uz oblikovne i
gabaritne korekcije
[foto: Đ. Simičić, 2006.]

BILJEŠKE

¹ Radovi na obnovi Vukovara započeli su neposredno nakon dovršetka procesa mirne reintegracije Podunavlja u proljeće 1998., a ovaj je prilog pripremljen za objavu u proljeće 2008., uz desetu obljetnicu povratka i kontinuirane obnove grada. Iako je tekst koncipiran kao svojevrsna kritička rekapitulacija do sada napravljenoga u Vukovaru, autori nemaju pretenzija iznositi konačne ocjene, za što će trebati pričekati još nekoliko godina.

² Za terensku procjenu ratne štete i okvirni izračun sredstava potrebnih za obnovu svake pojedine građevine bila je određena osječka tvrtka "Sirrah", koja je bez ikakve provjerene metodologije predložila troškovničku listu, no s tako drastičnim nepreciznostima da su procjene kod spomeničkih građevina bile trostruko, čak i četverostruko, niže od onih koje je u službenoj procjeni ratnih šteta iste godine iskazala Komisija Ministarstva kulture. Za ilustraciju spomenimo primjer franjevačkog samostana, koji je procijenjen na samo 11 milijuna kuna (a službena je procjena iznosila 45,1 milijuna!), dvorac Eltz procijenjen je također na 11 milijuna kuna (nasuprot stvarnom 47,1 milijunu) itd. (katalog i usporedne procjene ratnih šteta v.: Kaštelan-Macan (ur.), 1997., 35, 63).

³ To su sljedeći objekti, s pripadajućim investicijskim oznakama ("A" oznaku nosile su građevine pod zaštitom) definiranim pri Ministarstvu razvitka i obnove (dalje MRO): A2) franjevački samostan i crkva sv. Filipa i Jakoba (Zagrebačka županija); A3) vila Fattma (Vukovarsko-srijemska županija); A4) palača Jirkovsky (Dubrovačko-neretvanska županija); A5) Gimnazija (Grad Zagreb); A6) Hrvatski dom (Koprivničko-križevačka županija); A7) kapela sv. Roka (Šibensko-kninska županija); A9) Mađarska škola (Međimurska županija); A10) vila Knoll / mali dvorac Eltz (Sisačko-moslavačka županija); A11) palača Županije srijemske (Splitsko-dalmatinska županija); A13) kuća Hadžić / Dječji dispanzer (Ličko-senjska županija). Preskočene signature i brojevi objekata do A18 nisu bili u donacijskom programu županija nego drugih financijera.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 149-170

KARAČ, Z.,
ŠTULHOFER, A.:
OBNOVA POVIJESNE...

⁴ Tako je "Pliva" darovala obnovu secesijske palače / ljekarne Kirchbaum-Schwartz (oznaka A1); "Croatia osiguranje" faksimilno je obnovila historicističku jednokatnicu, inače vlastitu upravnu zgradu, itd.

⁵ Na primjer, Hrvatska gospodarska komora (obnovila je baroknu kuću Bingulac I / Đurišić); Obrtnička komora (obnova vlastite zgrade); Fond mirovinskog osiguranja (palača Landesmann, inače njihova upravna zgrada, oznaka A12); Fond socijalne skrbi (kuća Žitvaj) itd. U zadnje vrijeme znatnu participaciju na interventnoj konstruktivnoj sanaciji ili obnovi pročelja objekata u povijesnoj jezgri koji još nemaju namjenu ili dobrotvora, osiguravao je i Fond za obnovu Vukovara (barokna zgrada Diližanske pošte, secesijska jednokatnica Tachtler, barokna uglovnica "Zlatna dolina" itd.). Gotovo kao kuriozitet u financiranju obnove Vukovara zanimljivo se podsjetiti na to da su početna sredstva za osnivanje Fonda bila osigurana prodajom predsjedničkoga aviona "Challenger"!

⁶ HDZ Švicarske obnovio je staru Obrtnu školu / Dom hrvatskih branitelja kod "Bečarskog križa" (oznaka A16).

⁷ "Društvo hrvatska žena Vukovar" darovalo je obnovu kapele Gospe od hrasta na Priljevu (oznaka A8); Croatian National Fund iz Australije darovao je obnovu Specijalne osnovne škole (oznaka A17), inače zanimljiva sklopa s prijelaza stoljeća.

⁸ HAZU je iz vlastite Zaklade osigurao početna sredstva u iznosu od 20.000 USD za izradbu studije obnove kuće nobelovca Ružičke, kao i dijela projektne dokumentacije, no kasnije je akciju prikupljanja sredstava prepustio privatnoj asocijaciji "Fondacija Ružičkina kuća" poduzetnika Tomislava Horvatinića, koja proceduru daljnje obnove provodi presporo i s brojnim stručnim nedostacima. Tako je i "političko" otvorenje kuće 13. rujna 2007. zapravo značilo predaju gradu poludovršenog objekta na kojemu će se morati izvesti ozbiljni pravci.

⁹ Tako su zauzimanjem pojedinaca, zbog zavjeta ili drugih osobnih razloga, obnovljeni neki križevi, manje kapele ili poklonci u gradu (Sv. Ivan Nepomuk, poklonac Srca Isusova na "Kuginom groblju", poklonci ispred kuće Despotović i na kraju Mitnice, historicistički križevi kod stare klaonice i kod Petri-skele itd.). Takve obnove nisu bile stručno vođene i ne mogu se smatrati zadovoljavajućima, no učinjene su u najboljoj namjeri.

¹⁰ Na čelu te organizacije je lady Jadranka Beresford-Peirse, koja je, organizirajući humanitarni koncert pijanista Ive Pogorelića u Londonu, uspjela prikupiti 50.000 funti, uz pomoć kojih je obnovljeno krovište nad središnjim rizalitom dvorca Eltz.

¹¹ Resorno je ministarstvo, kako je već spomenuto, u Vukovaru formiralo Centar za obnovu Podunavlja kao središnje tijelo koje je obavljalo koordinaciju svih aktivnosti na obnovi, objedinjavajući u svojim prostorima ispostave raznih državnih službi koje su sudjelovale u obnovi.

¹² Najveći dio provedbenih aktivnosti uspješno je organizirao Milan Crnogorac, dipl. ing. građ., koji je unatoč svojoj pragmatičnoj inženjerskoj edukaciji uspio izgraditi izvanredno kooperativan odnos s

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 149-170

KARAČ, Z.,
ŠTULHOFER, A.:
OBNOVA POVIJESNE...

konzervatorskom službom, stvarajući joj "mjesto za rad" i onda kada to formalna situacija možda i nije omogućavala.

¹³ Ta je stručna grupa (uobičajeno nazivana "komisijom" Ministarstva kulture) osnovana Rješenjem pročelnika KOO [Kl. 373-01/99-01/43, Ur. Br. 2158-18-01-99-31, od 29. rujna 1999.], a činili su je: Vladimir Ukrainčik, prof. (Uprava za zaštitu kulturne baštine MK), Božidar Uršić, dipl. ing. arh. (Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, dalje AF), Zlatko Karač, dipl. ing. arh. (AF), Đuro Šimičić, restaurator Hrvatskog restauratorskog zavoda (dalje HRZ), Zdenka Predrijevac, dipl. ing. građ. (Konzervatorski odjel Osijek, dalje KOO), Damir Filipović, dipl. ing. arh. (KOO). Stručna grupa u ponešto promijenjenom sastavu neprekinuto djeluje do danas.

¹⁴ Voditelj arhitektonskih snimanja bio je mr. sc. Boris Vučić-Šneperger, dipl. ing. arh. (AF).

¹⁵ Voditelj restauratorskih istraživanja u ime HRZ-a bio je restaurator savjetnik Đuro Šimičić, a voditelj konzervatorsko-dokumentacijskih istraživanja Zlatko Karač, dipl. ing. arh. (AF).

¹⁶ Nadležni konzervator za grad Vukovar u ime KOO bila je Zdenka Predrijevac, dipl. ing. građ. (sada pročelnica Konzervatorskog odjela u Osijeku), a kraće vrijeme na tome su poslu radili i Damir Filipović, dipl. ing. arh., Snježana Klarić, prof., i Anamarija Ramač, dipl. ing. arh.

¹⁷ Rekonstrukciju "vučenih" zidarskih profilacija pripremao je Boris Vučić-Šneperger (AF), a elemente za rekonstrukciju "manufakturne" plastike pripremao je Đuro Šimičić (HRZ).

¹⁸ Specijalistički segment revizije statike i konstrukcije u ime Komisije obavljao je Božidar Uršić, dipl. ing. arh. (AF).

¹⁹ Instrukcije izvođačima, a često i neposrednu izvedbu detalja plastike, osiguravali su restauratori HRZ-a, pod vodstvom Đure Šimičića.

²⁰ Prosede nastanka ove zgrade i više je nego simptomatičan za situaciju u Vukovaru. Naime, izabrani projektant koji je ugovorio izradbu dokumentacije, nakon brojnih neuspješnih pokušaja izradbe odgovarajuće suvremeno oblikovane interpolacije koja bi barem u osnovnim crtama zadovoljila konzervatorske uvjete na koncu je angažirao drugoga projektanta, cijenjenoga sveučilišnog profesora "da mu riješi dobre fasade", a onda je matični projektant iscrtao "ostatatak" dokumentacije. "Metoda" se u Vukovaru pokazala uspješnom, pa je nedavno primijenjena još jedanput, prilikom projektiranja stambeno-poslovne zgrade na uglu Tesline ul. / Trga kralja Tomislava, izgradnja koje je nedavno započela (*nomina sunt odiosa*).

²¹ U konačnici, Pastoralni je centar realiziran po projektu zagrebačkih arhitekata Tomislava Kušana i Ive Kušan, koji su prije toga vrlo uspješno izradili projekt zahtjevne obnove povijesnoga dijela franjevačkoga sklopa, a trenutačno su angažirani i na rješenju interijera vukovarske franjevačke crkve.

²² Unutar granica zaštićene povijesne urbane cjeline najgore je stanje u Radićevoj ulici (zapravo u produžetku glavne ulice koja izlazi neposredno iz barokne jezgre) te u Ulici Šamac (najstarijem, srednjovjekovnom dijelu grada). U kontaktnom prostoru izrazito lošom kvalitetom gradske slike izdvaja se Ulica bana J. Jelačića kao sredi-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 149-170

KARAČ, Z.,
ŠTULHOFER, A.:
OBNOVA POVIJESNE...

šnja os Mitnice i zona Priljeva (koje, *nota bene*, nije ni trebalo obnavljati, jer će se zbog prokopa kanala Dunav – Sava doskora morati rušiti!). Na rubovima grada sliku nekonsolidiranoga stanja ponajbolje dokumentira dugi potez Trpinjske ceste.

²³ Problem, upravo obrnuto, nije u eventualnom povećanju gabarita koji bi u najvećem broju slučajeva zapravo dobro došli individualnim objektima u središtu grada, nego je problem u njihovu smanjenju, koje je posljedica demografske redukcije prosječne obitelji i primjene isključivo socijalnih normativa u formatiranju kuća u obnovi.

²⁴ Autor rješenja trga je arh. Mihajlo Kranjc, a kontekst donacije analogan je nedavnom primjeru također darovane obnove trga/fontane u Kninu.

²⁵ Svoj prilog arhivskim istraživanjima za potrebe obnove vukovarskih spomenika dao je i Institut za povijest umjetnosti (dalje IPU) iz Zagreba, u okviru čijeg je programa dr. sc. Đurđica Cvitanović 1998. u Hrvatskom državnom arhivu otkrila do sada nepoznati originalni projekt županijske palače iz 1773., prvorazredan dokument za provedbu egzaktno obnove te vrijedne zgrade.

²⁶ O needuciranosti projekatana koji su radili na vukovarskim spomenicima slikovito govori primjer inženjera, projektanta na jednom od kapitalnih spomenika A-kategorije koji nije znao "iščitati" konzervatorske uvjete za obnovu pročelja jer nije razumio što je to *pilastar*, a što *rizalit*, pa ih nije ni nacrtao!!!

²⁷ Simptomatičan je slučaj zabilježen već u prvoj godini obnove (1998.) prigodom radova na baroknoj jednokatnici Bingulac I. (danas Hrvatska gospodarska komora), kada je kompletna fasadna barokna plastika otučena, a potom "rekonstruirana" izrezivanjem iz stiropornih ploča s prostim lijepljenjem i "gletanjem" na pročelju (!). O tome bizarnom primjeru i "metodi" koja je primijenjena samo zato da bi zgrada na vrijeme bila dovršena za svečano političko otvorenje u stručnoj se literaturi više puta kritički pisalo.

LITERATURA I IZVORI

16. *slavonski bijenale* [katalog] (1998.), Osijek, Galerija likovnih umjetnosti, str. 88.

Arbutina, D. (2002.), *Zadarski urbanistički i arhitektonski opus Brune Mičića*, Zadar, Narodni muzej Zadar.

Božić, T. (2006.), Tuđmanov model pao na terenu / U Vukovaru još nisu obnovljeni objekti..., *Večernji list* [Obzor], XXXVIII, 162 (18. 11. 2006.): 52-53.

Brozović, P. (1997.), 204 milijuna za obnovu: Što se obnavlja u Vukovaru, *Vukovarske novine*, 127 (10. 9. 1997.): 2.

Butigan, S. (1998.), Još se traži donator obnove dvorca Eltz, *Glas Slavonije*, LXXVIII (10. 4. 1998.): 14.

Butigan, S., Obrenović, M. (2006.), Bitka za novi Vukovar trajat će najmanje idućih 15 godina, *Jutarnji list* [Magazin], IX, 424 (18. 11. 2006.): 76-77.

Ceranac, Z., Poljuha, T., Šlafhauzer, K., Šutalo, I. (2000.), Stambena obnova i izgradnja u Vukovaru. U: V. Simović (ur.), *Sabor hrvatskih*

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 149-170

KARAČ, Z.,
ŠTULHOFER, A.:
OBNOVA POVIJESNE...

graditelja 2000: Graditelji u razvitku Republike Hrvatske [Zbornik radova] (str. 21-35), Cavtat, Hrvatski savez građevinskih inženjera.

Cvitanović, Đ. (1998.), Palača Srijemske županije u Vukovaru, *Radovi IPU*, 22: 109-120.

Čovjek i prostor [Realizacije] (2002.a), Obnova franjevačkog samostana i crkve sv. Filipa i Jakoba, Vukovar, *XLIX* (3-4): 61.

Čovjek i prostor (2002.b), Stanovi za stradalnike Domovinskog rata u Vukovaru, *XLIX* (1-2): 41.

Đermadi, M., Vrdoljak, J. (2002.), Uništene sakralne građevine zahtijevaju "skupu" obnovu, *Vukovarske novine*, 254 (2. 8. 2002.): 8.

Filipović, D. (1998.), Pripreme za obnovu spomenika kulture u Vukovaru, *Hrvatsko slovo*, IV, 153 (27. 3. 1998.): 1 = *Vjesnik*, LIX, 18113 (27. 3. 1998.): b. p.

Filipović, D., Karač, Z., Uršić, B. (2000.), *Vukovar: Obnova povijesne cjeeline / Die Erneuerung des historischen Kerns* [katalog izložbe], Osijek, Konzervatorski odjel u Osijeku.

Galović, K. (2002.), Vukovar: Nove arhitektonske tendencije, *Jutarnji list*, V, 154 (20. 7. 2002.): 40-41.

Glibušić, D. (2001.), Zadrani žele povrat novca koji su uplatili za obnovu vukovarskog vodotornja, *Jutarnji list*, IV, 1123 (11. 6. 2001.): 6.

Karač, Z., Horvat, V. (1998.), *Memorijalni i znanstveni centar nobelovca Lavoslava Ružičke u Vukovaru: Predstudija obnove / The Nobel Laureate...*, Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

Karač, Z., Ukrainčik, V. (2001.), Urbanistisch-konservatorische Aspekte des Wiederaufbaus der Stadt Vukovar. U: E. Scherer (ur.), *Kulturparks: Tagungen 2000* (str. 129-130), St. Pölten, Publikationsreihe der Arbeitsgemeinschaft Donauländer, br. 3.

Kaštelan-Macan, M. (ur.) (1997.), *Vukovar: Izazov obnove*, Zagreb, Ministarstvo razvitka i obnove RH.

Körbler, I. (2002.), Vinko Penezić & Krešimir Rogina: Blok 21 A, Stambeno-poslovna zgrada za stradalnike Domovinskog rata, Vukovar, 2001., *Oris*, IV (17): 32-43.

Kraljić, Ž. (2002.), Nastavi li se ovim tempom, vukovarska baština će se obnoviti tek za 20-ak godina, *Vukovarske novine*, 255 (16. 8. 2002.): 8.

Kusin, V. (1998.), Reconstruction of Vukovar's Heritage, *Croatia Weekly*, I, 36 (8. Oct. 1998.): 16.

Lovrić, A. (2004.a), U tijeku je izrada idejnog projekta središnjeg gradskog trga, *Vukovarske novine*, 295 (5. 3. 2004.): 10.

Marić, A., Zovko, P., Ivan, K., Belec, V., Dalić, M. (1996.), Pristup obnovi vukovarskog naselja Mitnica. U: V. Simović (ur.), *Sabor hrvatskih graditelja '96* [Zbornik radova] (str. 647-653), Cavtat, Hrvatsko društvo građevinskih inženjera.

Maroević, I. (1998.a), Smetaju li konzervatori? / Kako obnavljamo baštinu?, *Večernji list* (Obzor), 23. 8. 1998.: 16 (2).

Maroević, I. (1998.b), Vukovarska dekoracija u stiroporu / Pod čijom je zaštitom kulturna baština?, *Novi list* (Mediteran), 3. 10. 1998.: 3.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 149-170

KARAČ, Z.,
ŠTULHOFER, A.:
OBNOVA POVIJESNE...

Maroević, I. (2000.), *Konzervatorsko novo iverje: 66-70*, Petrinja, Matica hrvatska Petrinja.

Nadilo, B. (1999.), *Obnova građevina javne namjene u Vukovaru, Građevinar*, 51 (5): 361-366.

Nadilo, B. (2005.), *Izgradnja Trga Republike Hrvatske u Vukovaru, Građevinar*, 57 (9): 713-715.

Orešić, B. (2003.), *Novi trg s fontanom dar Zagreba Vukovaru, Okoliš*, XIII (115): 16.

Paić, Ž. (2002.), *Radikalan obrat u oblikovanju urbanog identiteta: Projekt stambenog objekta u Vukovaru...*, *Jutarnji list*, V, 1514 (20. 7. 2002.): 40-41.

P. B. [Brozović, P] (1997.), *Županije obnavljaju Vukovar, Vukovarske novine*, 124 (30. 7. 1997.): 2.

Penezić, V. i Rogina, K. (2004.), *Intervju, Arhitektura*, LIII (216): 14-17.

Pepić, P. (1997.), *Dvadeset i jedan objekt još čeka svoga donatora, Glas Slavonije [Magazin]*, LXXVIII (20. 9. 1997.): 11.

Plan i program obnove i razvoja Grada Vukovara za period 01. 01. 2004.-31. 12. 2008. g. [elaborat] (2003.), Vukovar, Fond za obnovu i razvoj Grada Vukovara.

Pofuk, B. (1999.), *Vukovar među sto najugroženijih spomenika, Jutarnji list*, II (30. 10. 1999.): 13.

Predrijevac, Z., Filipović, D., Šimičić, Đ. (2001.), *Organisation und Durchführung der Erneuerung der historischen Baudenkmäler im historischen Komplex der Stadt Vukovar*. U: E. Scherer (ur.), *Kulturparks: Tagungen 2000* (str. 131-135), St. Pölten, Publikationsreihe der Arbeitsgemeinschaft Donauländer, br. 3.

Premperl, T. (2002.), *Dobro je hrabro: Godišnja nagrada za arhitekturu Peneziću i Rogini, Vijenac*, X, 224 (3. 10. 2002.): 20-21.

Premperl, T. (2005.), *Prepoznavanje arhitekture*, Zagreb, Matica hrvatska: Biblioteka Vijenac, k. 13: 72-77.

Rogić, I. (1993.), *Vukovar '91 i hrvatski nacionalni identitet, Društvena istraživanja*, 2 (2-3): 501-519.

Sančević, A., Marenjak, S., Galić, M. (2000.), *Izvedba spomenika Kuće u Vukovaru*. U: V. Simović (ur.), *Sabor hrvatskih graditelja 2000: Graditelji u razvitku Republike Hrvatske [Zbornik radova]*: 549-554, Cavtat, Hrvatski savez građevinskih inženjera.

Uršić, B. (2001.), *Zerstörung durch die Kriegshandlungen und Bewertung der Kriegsschäden an den historischen Baudenkmälern der Stadt Vukovar*. U: E. Scherer (ur.), *Kulturparks: Tagungen 2000* (str. 124-128), St. Pölten, Publikationsreihe der Arbeitsgemeinschaft Donauländer, br. 3.

Zakon o potvrđivanju Okvirnog ugovora o zajmu Razvojne banke Vijeća Europe i Republike Hrvatske F/P 1511 (2005.) za Projekt "Istraživanje, obnova i revitalizacija kulturne baštine Ilok – Vukovar – Vučedol", *Narodne novine, Međunarodni ugovori*, 8/05-Prilog I (7. 9. 2005.): 581-619.

Zanić Nardini, J. (1999.), *Vukovar, dvaput srušeni grad, na listi stotinu svjetskih najugroženijih lokaliteta, Vjesnik*, LX, 18645 (30. 9. 1999.): 3.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 149-170

KARAČ, Z.,
ŠTULHOFER, A.:
OBNOVA POVIJESNE...

Reconstruction of the Historic City of Vukovar after the Croatian War of Independence. Model review and methodological aspects

Zlatko KARAČ, Ariana ŠTULHOFER
Faculty of Architecture, Zagreb

After preliminary concepts of rebuilding Vukovar conceived during the occupation of the city, physical reconstruction has been taking place since the spring of 1998. In the past ten years many weaknesses of the incomplete and disorganised model of reconstruction have surfaced – such as the absence of a holistic urban planning procedure (based for example on the inter-national experiences of great reconstructions after the 2nd World War), failure to carry through planning regulations and set the proper priorities, as well as care about the quality of work carried out due to keeping exclusively to the lowest possible tender offers in choosing architects and builders (expert references have not been accepted as the decisive criterion). A satisfactory level of restoration of historic buildings or high quality architectural achievements in some of the contemporary interpolations are the result of high standards set in the process of reconstruction by the heritage protection authorities. Restitution of the historical centre of Vukovar has proven to be an extraordinary conservationist practice ground for simultaneous assessment of different methods of reconstruction: a) classical conservation-restoration reconstruction, b) facsimile reconstruction, c) reconstruction through contemporary interpolations, d) reconstruction through correction of dimensions and form, etc. However, in places of destroyed popular or ambient architecture, huge stretches of insignificant individual housing settlements have risen (mostly of rural typology!), restored according to the normative of family size and social rights, and not the criteria of urban quality and historical spatial context.

Key words: Vukovar, Croatian War of Independence, urban reconstruction, historic buildings, conservation methods

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 149-170

KARAČ, Z.,
ŠTULHOFER, A.:
OBNOVA POVIJESNE...

Erneuerung des geschichtlichen Stadtkerns von Vukovar nach dem Unabhängigkeitskrieg (1991–95). Kritik des Erneuerungsmodells und methodologische Aspekte

Zlatko KARAČ, Ariana ŠTULHOFER
Architektonische Fakultät, Zagreb

Nach verschiedenen Präliminarkonzepten zum Wiederaufbau Vukovars, die noch in die Zeit der Belagerung der Stadt zurückreichen, nahm im Frühling 1998 die Erneuerung ihren Anfang. Die vergangenen 10 Jahre förderten zahlreiche Unzulänglichkeiten des auf die Schnelle entworfenen und daher vielfach ungenauen Erneuerungsmodells zutage. Dazu gehören ein fehlendes ganzheitliches urbanistisches Konzept (unter Rückgriff etwa auf die internationalen Erfahrungen umfangreicher Erneuerungsprojekte aus der Zeit nach dem Zweiten Weltkrieg), die Nichteinhaltung von Raumordnungsvorgaben, die falsche Bestimmung von Prioritäten und mangelhafte Qualität bei der Ausführung von Bauarbeiten, was darauf zurückzuführen ist, dass ausschließlich Projektanten und Baufirmen ausgewählt wurden, die zu Niedrigstpreisen arbeiteten (das Kriterium fachlicher Referenzen wurde als unwesentlich beiseite geschoben). Die befriedigende Leistung, die bei der Erneuerung verschiedener unter Denkmalschutz stehender Gebäude erzielt wurde, oder qualitativ hochwertige Kreationen bestimmter zeitgenössischer Interpolationen sind den hohen Standards zu verdanken, die im Rahmen der Stadterneuerung vonseiten des Denkmalschutzamtes aufgestellt wurden. Der Wiederaufbau des historischen Stadtkerns von Vukovar erwies sich zudem als vorzügliches Betätigungsfeld für Konservatoren, wobei unterschiedlich Renovierungsmethoden einer parallelen Prüfung unterzogen werden konnten: a) die klassische konservatorisch-restauratorische Erneuerung, b) die Rekonstruktion (Faksimile-Technik), c) Erneuerung mit zeitgenössischen Interpolationen, d) Erneuerung mit Eingriffen an Grundriss und Formgebung usw. Wo hingegen ambivalent wertvolle oder ländliche Bausubstanz zerstört worden war, errichtete man in unübersichtlicher Anordnung individuelle Wohnbauten (von überwiegend ruraler Typologie!), wobei die Mitgliederzahl einer Familie sowie sozialrechtliche Faktoren Ausschlag gebend waren, nicht aber die Kriterien der Urbanität und des historisch-räumlichen Kontextes.

Schlüsselbegriffe: Vukovar, Unabhängigkeitskrieg (1991–95), Stadterneuerung, Denkmalerbe, Methoden der Denkmalpflege